

Koporsók, urnák, csontkamrák a Szent Márton kriptában

A Szent Márton-templomot az ókortól fogva sokszor átépítették, felújították, de alatta a temetkezési hely nem régi, 1730–1750 körül kriptázták alá a templom három hajóját. (A kriptában egyébként négy hajó van, oly módon, hogy a főhajót hosszában pillérekkel kettéosztották.) A boltíves kriptatérben nyugszik a barokk templom építtetője, Batthyány Erzsébet, férjének Erdődy György grófnak a familiája, valamint néhány nemesi család, domonkos atyák és testvérek (fráterek). Szombathely polgári lakossága az 1990-es évek óta temetkezik újra ide. Bal oldalon urnahelyeket alakítottak ki, jobb oldalon szűk körű megemlékezésekre is alkalmas teret. A látható rész hideg eleganciája, rendezettsége, díszítettsége és virágai nem sejtetik a két vasajtón túli, kísérteties világot, a poros, pókhálós, látogatatlan koporsókét, amelyek iránt ma már csak restaurátor érdeklődik, és falakba rejtett csontkamrákét sem, amelyek egykor élt ismeretlen elődeink maradványait őrzik láthatatlanul.

Vezetőnk Kiss Gábor régész, a Savaria Megyei Hatókörű Városi Múzeum Szent Márton Intézetének munkatársa, aki a munkanapjait a Szent Márton Látogatóközpontban tölti, kiállításokat rendez, csoportokat fogad. Azt elmúlt 33 évben többször részt vett a Szent Márton-templom körül zajló kutatásokban. Amint mondja, bárhova nyúlnak, akár csak virágágyást rendeznek az udvaron, mindenhol csontok kerülnek elő, ami nem csoda, hiszen a templom körül mindig is temető volt, az emberek mindig keresték a kegyhely közeli végső nyugalomra térés lehetőségét. A történelmi korszakok sírgödrei, de a 18. századi kriptasítás végérvényesen tönkretette a valaha volt Quirinus-sírkápolna maradványait. (Szent Quirinus maradványait a 4. század vége felé a barbárok elől menekülő savariai lakosok Rómába menekítették, ma is ott nyugszik.) A történészek feltételezése szerint ugyanis az ő sírja itt lehetett a mai templom helyén.

Amikor 1638-ban a domonkosokat idetelepítették, a templom alatt a föld már tele volt sírokkal. Kiss Gábor elmeséli, azokban az időkben úgy temettek ide, hogy a templom padozatába ásott gödrökbe eresztették le a koporsókat, vagy a belső teret borító téglapadló szintje alatt, kisebb sírboltokban helyezték el őket. Az oltárok előtt sírboltokat hoztak létre a vagyonos emberek számára, ezeket az elhunytak családjai építtették a domonkosok engedélyével. Ebből az időszakból ismert egy olyan asszony földsírja, aki a szerzeteseket támogató Batthyány vagy Erdődy család nőtagja lehetett. A 17. századi divat szerinti magyaros viseletben, vállfűzős ruhában temették el, medencéjén összekulcsolt kezére csavarták rózsafüzérért, amelynek tulipános végű keresztje mellett egy Rómában 1622-ben vert zárandokérem is volt.

A jótékonyságáról, adakozásairól híres Batthyány Erzsébet (1619–1674) grófnő által 1668–1674 között építtetett templom alatt sem volt kriptá eredetileg. Mégis ő választotta végső nyughelyéül a templomot: érckoporsóját a Rózsafüzér-oltár előtt ásott sírboltban helyezték el. Ő is magyaros szabású, vállfűzős ruhát viselt, főkötőt, rózsafüzérének keresztje szintén tulipános végű volt, és vallásos buzgóságát tiszteletben és emlékezetben tartva vele adták az imakönyvét is a túlvilági élethez. Hamarosan mellékerült végakarátának egyik végrehajtója, a szombathelyi domonkos renddel szoros kapcsolatban álló báró hedlilfalvi Hedly Mátyás (1621–1686) udvari tanácsos koporsója is. A padozatba illeszkedő, címeres sírkőfedlapjukat később felvették, a sírkövek egy darabig a Rózsafüzér-kápolna két oldalán álltak. Utóbb Batthyány Erzsébetét beépítették a Szent Márton kápolna északi falába, Hedly Mátyásét pedig a barokk Szűz Mária oltár asztallapjaként hasznosították.

Lemegyünk a lépcsőn a kriptába, az első boltíves hajlat Batthyány Erzsébet eredeti, 17. századi kriptafülkéje, a többi mind 18. századi bővítés. A grófnő és a báró most is egymás közelében fekszenek, csak most a bővítmény első részében, jobbról-balról a fal mellett. Közvetlenül mellettük, közöttük halad el minden kriptatérbe látogató, talán nem is gondolva, hogy koporsójuk nem pusztán kiállítási tárgy, hanem valóban ezekben nyugszanak több mint háromszáz éve. A régész meséli, a grófnő nyugalma nem volt teljesen háborítatlan, koporsóját feltörték, többször kirabolták.

A kriptá lejárati lépcsőjével szemben, a kereszthajó alatt található az Erdődy család vépi ágának sírboltja, ez Batthyány Erzsébet férjének, Györgynek a familiája. A családtörténet a 15. századba nyúlik vissza, Erdélybe, a Szatmár megyei Erdődre, ahol nemességet Hunyadi Mátyástól kaptak. A család birtokait „erdődi” Bakócz Tamás (1442–1521) bíboros érsek osztotta fel, akinek a pápaválasztásra is komoly esélye volt. Miután unokaöccse, I. Péter a bíboros nagybácsi hitbizományi végrendelete által Vas megyében is kapott földeket, elhagyta a Bakócz nevet, és felvette a tekintélyesebb, jóhangzású „monyorókeréki Erdődy” nevet. Petrus Erdewdj de Eberau-nak írta magát, Vas vármegye főispánjaként is szolgált a 16. század közepe táján. Az ő leszármazottja volt Erdődy György (1614–1663) tárnokmester, Batthyány Erzsébet hitvese, aki 1647–49 között főkomornoki rangot ért el, 1655–1662 között az országgyűlés több rendbeli választmányának tagja lett. Egy fiuk született, Sándor, három lányuk pedig beállt a domonkos apácákhoz.

Az Erdődy kriptá kovácsoltvas védőrácsára erősített, gondosan megrajzolt tábla a grófi család szombathelyi kriptájának időrendjét mutatja. Hesztera Aladár munkája, ő restaurálta ezeket a kiállításszerűen láthatóvá tett koporsókat, amelyek között kuriózum a szemléltetési céllal félig nyitva tartott duplaszéles fémkoporsó, ami két normál fakoporsót rejt, egy pár örök álmát fogva egybe.

Az Erdődy kriptától balra, a fő és mellékhajó alatt mások – nem családtagok – temetkeztek a 18. század óta. Az Erdődyektől jobbra eső, Szentély alatti fülkében 2015-ben ókeresztény sírkápolnát alakítottak ki és cella memorie-t („az emlékezés kamráját”), vagyis emlékörző helyet rendeztek be a kaufbeureni és a szombathelyi hívek adakozásából a Szent Márton Jubileumi Év előkészítése során.

Először balra fordulunk, a nemesi kripták felé: a Ritter és „guári és felső-szelestei” Guary család sírhelye ez. Az emléktáblán felsorolt sok név között felfedezhetjük a két családot összekötő párt: Guary Emilt (1838–1895) és feleségét, Ritter Malvint (1846–1900), öt gyermekük volt: Géza, Mariska, Emil, Felicie és Ede. A Guary család Vas vármegye egyik legrégebbi és legtehetősebb családja volt, tagjai főleg nemesi hivatalokat viseltek a 17. századtól. A Ritter családból Ritter Jakab kapott nemességet 1798-ban I. Ferenc királytól. A kriptafülkében az ablak alatt van a névtáblájuk, kétoldalt pedig modern polgári urnahelyek. Az 1990-es évek óta temetkezhetnek ide újra a polgárok. Egy asszony hosszan sír hozzátartozója fali sírja előtt. Némán, észrevétlenül jött be, de nem tudott hangtalan maradni, amint utat engedett a könnyeinek. Gyásza áthatja a megszentelt teret, fájdalma az emberi szív kapcsolódni akaró melegét hozza a hideg falak közé.

A következő kriptá díszes vaskapuvál a Stirling és Rózsa családé, hat fémkoporsó van benne és egy korán elhunyt kisgyermek babakoporsója. Kilétüket homály fedi, nem úgy magát a sírboltot, amiben hátul még ablak is van – lépcsőlejárattal –, a kripták sötét, nyirkos világától szokatlan módon ide bevilágít a délutáni napfény. A vastag, hosszú évek óta mozdítatlan porréteg sem takarja el a koporsók szép, gazdag díszítését, felettük bravúros, filmbe illően attraktív, hatalmas hálókat szőnek a pókok. Ezek is kettős koporsók: a barokkosan cizellált bádoglemezek fakoporsókat takarnak, azokban vannak a csontvázak. A Stirling családból dr. Stirling József (1848–1913) ügyvéd, városi képviselő, törvényhatósági tag szerzett nevet és ismertséget évtizedeken át tartó közszereplésével. Részt vett Éhen Gyula polgármesterrel a nagy városalakító munkában, új utcákat nyitott, a Széll Kálmán utca elején volt a családi háza. Felesége, dr. Stirling Józsefné Kun Eleonóra, öt fia (Emil, Jenő, Ernő, Boldizsár, Frigyes) és négy lánya (Vilma, Kitty, Stefánia, Kamilla) gyászolták, amikor elhunyt. Nem tudni, közülük kik nyugszanak a Szent Márton kriptában.

Kiss Gábortól megtudjuk: nincs meg az a 19–20. századi temetőkönyv, amiből azonosítani lehetne ezeket a halottakat, csak egy családjaikra utaló 1927-es levél maradt fenn, amelyet a Vas Megyei Levéltár őriz „Domonkos férfiszerezet iratai” címszóval. Nusszer Péter, volt perjel arról számol be, hogy a kriptarendezés már örelőtte szükséges volt, mert a koporsók össze-vissza heverték. Mire ő érkezett, a Stirling család koporsói már a kriptában voltak, és az atyák úgy tájékoztatták, addig adtak már egy vagon fát, és fogják majd a továbbiakban is honorálni a kriptahelyet. A perjel szót ejt a Ritter családdal való megegyezésről: a családtagokat egy helyre rendezték a kriptán belül, és annak fejében, hogy a helyet újabb harminc évre megváltásák, a Ritterek a domonkosoknak adták az addigi, boltív alatti helyüket elkerítő vasrácsot. Így a domonkos rend halottjai kerülhettek arra a helyre, koporsóik végre nem voltak kitéve a feltöréseknek. A levél megemlíti, hogy időközben odakerült Mórocz igazgató, a felesége adott a helyért egy hordó jó bort, a hordót nem kéri vissza, valamint adományozott a szerzeteseknek bútorokat és pincefelszerelést. (Ennek bizonyossága, hogy máig megvan, a kriptafalon látható Mórocz István (1849–1925), a püspöki iskola egykori igazgatója névtáblája, azt is megörökítve, hogy

1925-ben hunyt el 76 évesen. Mórocz István az egyházmegyei tanítótestület alapítója volt, gróf Mikes János püspök tüntette ki igazgatói címmel érdemei elismeréséül. 39 évig dolgozott a püspöki iskolában megszakítás nélkül, majd nyugalomba vonult. Amikor az első világháború idején a tanítók nagy része hadba vonult, felajánlotta a munkáját, újra tanítani kezdett. Híre volt, hogy a gyerekek mennyire szerették a bölcs öreg tanítót.)

A perjel az 1927-es levélben a Stirlingekre is kitér, akik rendbehozták a kriptájukat, bevezették a villanyt, és szóban megígérték, hogy az elhasznált áramot ők fogják fizetni. Az 1927-es szerzetesi irat megjegyzi végül, hogy a kriptarendezés során a már akkor is ismeretlen halottakat az úgynevezett „kryptakertbe” temették, „a nagy fa mellé”, a közeli templomfalra pedig tettek egy emléktáblát. De azt is leírja, hogy a kripta földjébe ásva is sok halott volt, a Szakács és Zanathy családok helyén.

Kiss Gábor megmutatja a nemesi (Ritter és Guáry, Stirling és Rózsa) kriptákkal szemben lévő elrácsozott helyet, amely a domonkosok temetkezési helye lett: a felszentelt papoké, illetve a kolostor körüli teendőket végző frátereké (testvéreké). A kutató régészek itt is csonthalmokat találtak, amelyeket azonban nem temethettek el, mert a törvény szerint csak azt lehet eltemetni, akinek halotti anyakönyvi kivonata van. A csontokból azonban – néhány kivétellel – nem lehet megállapítani a személyek kilétét, úgyhogy azokat az új kolumbáriumok mögött elfalazták. Azonosítható, tehát temethető volt: P. Kindler Imre (meghalt: 1800. május 27.), P. Szabó Péter (meghalt 1903. március 31.), P. Malarcák Ignác (meghalt: 1918. november 30.), P. Gerdenich Móric (meghalt: 1969), P. Maluscák Pál (meghalt: 1943), P. Mayer Albert (meghalt: 1917. május 14.), P. Bakács Lőrinc (meghalt: 1948) – neveiket a régész kéziratok jegyzetéből idézzük.

Ahogy Kiss Gábor meséli: négy kiállításra érdemes koporsó maradt, ezek restaurálásra várnak a volt domonkos kriptahely vasrácsa mögött elfüggönyözve. A köztes térben kapnak majd helyet a boltívek tövében, megmaradt kovácsoltvas díszrácsaikkal elkerítve. Maga a kripta bérelhető urnafülkék számára lesz kialakítva.

A négy koporsóban neves emberek nyugszanak. Így gróf Mikes János, a modern felfogású egyházkormányzó püspök nagynénje, özv. Mikes Jánosné, született Bornemissza Janka báróné, aki 90 évet élt (meghalt: 1932. július 12-én). Két koporsó Hollán Ernő (1824–1905), a szombathelyi születésű hadmérnök, altábornagy, államtitkár, főrendiházi tag, valóságos belső titkos tanácsos szüleié: Hollán József orvostudor (1780–1849) és Hollán Józsefné Hohl Johanna (1785–1856) fekszenek bennük. A negyedik egy gyönyörű, díszes koporsó Dornauer Ignác (1834–1908) műépítészé.

A nemesi családok és a rendtagok kriptái közötti köztes területet más polgárcsaládok használták, használják. Innen vezetett fel hajdan egy lépcsőfeljárat a temetőbe. Amikor bővítették a templomot 1930-31-ben, az átépítés tervezője, a szombathelyi származású budapesti műegyetemi tanár, Wälder Gyula családja kapott itt helyet (ő maga a fővárosi Kerepesi úti temetőben nyugszik). Az átépítés lényege az volt, hogy egy második kereszthajóval bővítették a templomot, amely az épületet

nyugati irányban meghosszabbította. Így a homlokzat előrejött a temetőkerítés vonaláig, lehetővé vált, hogy a kolostort összekapcsolják a templommal. Kialakult a jelenlegi kolostornégyszög, és az ennek udvaráról nyíló kriptalejáratot kezdték használni (ma is itt lehet lemenni) a korábbi nyugati lejárathelyett. Wälder Gyula (1884–1944) tervezte a templom előtti téren álló domonkos kultúrházat is, amely 1930-ban épült fel. A neves építész valamennyi nagyszabású városi építkezésre pályázott, a városrendezési tervek közül az övé volt a legjobb, a Jáki úti temető tervei közül az ő megoldása nyerte az első díjat. A székesegyház renoválásánál a műemlékbizottság szakértőjeként szerepelt. Édesapja, Wälder Alajos (1856–1904) építómester nyomdokain járt, aki azzal emelkedett ki, hogy a kultúrpalota építéséhez egymillió téglával, húszszer aranykoronával járult hozzá, és a nevéhez fűződik a Széll Kálmán utca pompás palotasora.

Kiss Gábor meséli: a kriptát az elmúlt közel háromszáz év alatt időről időre kiürítették, hogy újra lehessen temetkezni benne, ezért is rengeteg a csont a földben, a falakban. Régen nem volt itt ilyen rend, a koporsókat csak lerakták, halmozódtak, zúzódtak, elkorhadtak, szétdőltek, a csontok szétzilálódtak. A koporsók ép névtábláit azonban megtartották, ilyen például Némayer Nándoré (1832–1905) is, ami a köztes tér falán, a mai polgári kriptahelyek jobb szélén látható.

A kriptarendszer Erdődyektől jobbra eső részébe megyünk, ez az, ahol szűk körű halotti megemlékezések számára alakították ki a teret. Az ókeresztény sírkápolnában 4-5. századi Krisztus-monogramos sírtáblák másolatát látjuk, Kiss E. Csaba restaurátor készítette őket, az eredeti kövek a Savaria Múzeum kőtárában vannak. A sírkápolna előtere kiállítótér, a középkori templom díszítő kőmaradványai vannak itt, néhány olyan darab, amit ki lehetett emelni. A fal visszavakolatlan részei szemléltetik, hogy épültek egymásra időben a különböző korokban a templomok. A rétegeket az alapzat is mutatja. A templom első Szent Márton nevet viselő elődje 9. századi volt, aztán csak a középkorban háromszor építették újjá. A Szent István kori templom alapját cölöpök közé döngölt földre állították, erre könnyű szerkezetes fatemplom épült. A Szent László kori templom szintiszta római téglából állt, voltak még akkor római falak, annak felszíni részeit bontották el és építették be az új templomba. A román téglatemplom után a harmadik középkori templom 13–14. századi lehetett, ez már csatári kőből van, bányászni kellett, vagyis a régi római épületek alapjait is felhasználták a késő román kőtemplom építéséhez. A kriptafalban még útbazalt is látható, tapintható. A 15–16. századi átépítés egy gótikus templomot eredményezett, ezt javították még a 17. század elején is, mígnem a domonkosok megtelepedése után Batthyány Erzsébet adakozásából megépíthették 1668–1674 között, az olasz mester, Carlo della Torre tervei alapján a ma is álló barokk templomot. Ennek alapzatába még sírüregeket létrehozva temetkeztek – az oltár közvetlen közelében kívántak nyugodni a város előkelőségei –, majd a 18. század első felében alakították az egészet. Ebben a kriptarendszerben jártunk most.

Sétánk végén Kiss Gábor régész a nagy 1990. évi Szent Márton-templom körüli ásatásokról mesél, amelyekben maga is részt vett. Feltártak olyan 17. századi férfi,

női és gyermek sírgödröket, amelyek ruhamaradványokat vagy ruhadíszeket őriztek meg, híven mutatva a kor divatját. A 2000-es években Batthyány Erzsébet többször feltört koporsójában fellelhető maradványokat vizsgálták, és mielőtt méltón visszatemették kriptabeli nyughelyére, elkészült a koponya alapján a 400 éves hölgy tudományos arcreekonstrukciója a Természettudományi Múzeum Embertani Tárában. Ez alapján mellszobor készült, amelynek egy másolata Vasváron, a Domonkos Rendtörténeti Gyűjteményben (múzeum) található, a másik itt a szombathelyi Szent Márton Látogatóközpontban, a harmadik a soproni domonkos kolostorban, mert annak alapítójaként is tisztelik. Ezért van a nagy özvegyi portréján a szombathelyi és a soproni kolostor képe. A legújabb kiadványokból közismertté váló ábrázolás az egykori nagyasszonyról a lehető leghitelesebb képet adja, és egyúttal tisztelgés a domonkos rend nagy támogatója előtt.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Kiss Gábor–Zsámbéky Monika: A szombathelyi Szent Márton-templom a domonkosok idején, Szombathely, Szent Márton-plébánia, 2012
- Zsámbéky Monika: 17. századi sírkövek a szombathelyi Szent Márton templomban. In: LAPOK Szombathely történetéből – 1992/18.
- Levél a szombathelyi Szent Márton-templom kriptájáról. (Vas Megyei Levéltár, Domonkos férfiszertzet iratai. 4. csomó.) Kivonat Ft. P. Nusszer Péter, volt perjel leveléből, melyben a kryptarendezés egyes adatairól számol be a szombathelyi sekrestyeigazgatóságának 1927. november 28. In: LAPOK Szombathely történetéből. 1995/40.
- Nagy Iván: Magyarország családai címerekkel és nemzedéki táblákkal – Budapest, 1858.
- Kiss Gábor–Tóth Endre: A szombathelyi Szent Márton-templom története. In: LAPOK Szombathely történetéből – 1992/13.
- Stirling József dr. halála (nekrológ) – In: Vas megyei Napló, 1913. 13. évf. 89. sz. április 18. p. 1.
- Finta Sándor: Mórocz István (nekrológ) – In: Vas megyei Tanítók Lapja, 1925. február 15. p. 6.
- Wälder Alajos – Wälder Gyula – In: Szombathely 1777–1927 – Jubiláris emlékalbum, szerkesztette: Fehér Károly. p. 65-66.